

Recognition and Enforcement of Foreign Arbitration Awards in Iranian Law: Challenges and Solutions

Nima Rezaei¹
Nasrollah Khayat²

Received: 22 April 2025

Reception: 3 June 2025

Abstract

With the expansion of international trade in recent years, the need for efficient mechanisms to resolve international commercial disputes has been strongly felt. Arbitration, as an informal and flexible method, has attracted the attention of many international businessmen and companies. However, the recognition and enforcement of foreign arbitration awards in different countries, especially in Iran, faces numerous legal and judicial challenges. These obstacles include the absence of a valid arbitration agreement, opposition to public order, violation of the right to defense, and the existence of forged documents that can lead to a decrease in the credibility and efficiency of the arbitration system. This research, using a descriptive-analytical method and utilizing library and document resources, examines the obstacles to the recognition and enforcement of foreign arbitration awards in Iranian law and provides legal solutions to overcome these obstacles. Reforming domestic laws, international coordination, increasing judicial expertise, and paying attention to human rights and principles of justice are among the proposed solutions. Finally, given the increasing importance of foreign arbitration in the resolution of international disputes, it is essential that Iran adheres to its obligations under the 1958 New York Convention and, through necessary amendments, prepares the ground for facilitating the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. This can help strengthen the arbitration system in the country and increase the parties' trust in this system.

Keywords: Foreign arbitration, recognition of arbitral awards, enforcement of arbitral awards, legal obstacles, Iranian law.

¹Master of Private Law

²PhD Student in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Shiraz Branch

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.518604.1276>

شناسایی و اجرای آرای سیاست داوری خارجی در حقوق ایران: چالش‌ها و راهکارها

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۲

نیرما رضایی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳

نصراله خیاط

چکیده

با گسترش تجارت بین‌المللی در سال‌های اخیر، نیاز به مکانیزم‌های کارآمد برای حل اختلافات تجاری بین‌المللی به شدت احساس شده است. داوری به عنوان یک روش غیررسمی و انعطاف‌پذیر، توجه بسیاری از تاجران و شرکت‌های بین‌المللی را به خود جلب کرده است. با این حال، شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در کشورهای مختلف، به ویژه در ایران، با چالش‌های قانونی و قضایی متعددی مواجه است. این موانع شامل عدم وجود توافق‌نامه داوری معتبر، مخالفت با نظم عمومی، نقض حق دفاع و وجود مدارک جعلی هستند که می‌توانند به کاهش اعتبار و کارایی نظام داوری منجر شوند. این تحقیق با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی به بررسی موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران و ارائه راهکارهای حقوقی برای رفع این موانع می‌پردازد. اصلاح قوانین داخلی، هماهنگی بین‌المللی، افزایش تخصص قضایی و توجه به حقوق بشر و اصول عدالت از جمله راهکارهای پیشنهادی هستند. در نهایت، با توجه به اهمیت روزافزون داوری خارجی در حل و فصل اختلافات بین‌المللی، ضروری است که ایران به تعهدات خود در کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ پایبند باشد و با اصلاحات لازم، زمینه را برای تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی فراهم کند. این امر می‌تواند به تقویت نظام داوری در کشور و افزایش اعتماد طرفین به این سیستم کمک کند.

کلیدواژه‌ها: داوری خارجی، شناسایی آرای داوری، اجرای آرای داوری، موانع قانونی، حقوق ایران.

کارشناس ارشد حقوق خصوصی

دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز

در سال‌های اخیر، با گسترش تجارت بین‌المللی، نیاز به مکانیزم‌های کارآمد برای حل اختلافات تجاری بین‌المللی بیش از پیش احساس شده است. داوری به‌عنوان یک روش غیررسمی و انعطاف‌پذیر برای حل اختلافات، توجه بسیاری از تاجرین و شرکت‌های بین‌المللی را به خود جلب کرده است. با این حال، یکی از چالش‌های اصلی در این حوزه، شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در کشورهای مختلف است. ایران نیز به‌عنوان یکی از کشورهای عضو در کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸، متعهد به شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی است. اما وجود موانع قانونی و قضایی، اجرای این تعهدات را با مشکل مواجه کرده است.

داوری خارجی به‌عنوان یک ابزار مؤثر در حل و فصل اختلافات بین‌المللی، به ویژه در زمینه‌های تجاری و غیرتجاری، در دنیای امروز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این حال، فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران با چالش‌ها و موانع متعددی مواجه است که می‌تواند به کاهش اعتبار و کارایی این سیستم منجر شود. این موانع به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند: موانع قانونی و موانع قضایی. موانع قانونی شامل عدم وجود توافق‌نامه داوری معتبر، مخالفت با نظم عمومی و عدم انطباق با قوانین داخلی هستند. از سوی دیگر، موانع قضایی شامل نقض حق دفاع، وجود مدارک جعلی و نقص در رعایت رویه‌های داوری می‌باشند.

این موانع نه تنها بر فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری تأثیر منفی می‌گذارند، بلکه می‌توانند به کاهش اعتماد طرفین به نظام داوری و در نتیجه، کاهش تمایل به استفاده از این روش حل و فصل اختلافات منجر شوند. در این راستا، ضرورت دارد که راهکارهای حقوقی مؤثری برای مرتفع کردن این موانع ارائه شود. اصلاح قوانین داخلی، هماهنگی بین‌المللی، افزایش تخصص قضایی و توجه به حقوق بشر و اصول عدالت از جمله این راهکارها هستند. بنابراین، این تحقیق به بررسی موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران و ارائه راهکارهای حقوقی برای رفع این موانع می‌پردازد. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی چالش‌های موجود و ارائه پیشنهادات عملی برای بهبود فرآیند داوری خارجی در ایران است. این امر می‌تواند به تقویت نظام داوری، افزایش اعتماد طرفین و در نهایت، تسهیل حل و فصل اختلافات بین‌المللی کمک کند.

مفهوم داوری خارجی

داوری خارجی به داوری‌ای اطلاق می‌شود که در خارج از مرزهای کشور صورت گرفته و طرفین آن معمولاً از ملیت‌های مختلفی هستند. این نوع داوری می‌تواند در قالب داوری تجاری بین‌المللی یا داوری مربوط به اختلافات غیرتجاری باشد.

داوری خارجی به فرآیند حل و فصل اختلافات از طریق آراء صادره از نهادهای داوری یا دادگاه‌های خارج از کشور اشاره دارد. این آراء به عنوان احکام خارجی شناخته می‌شوند و برای شناسایی و اجرای آنها، عوامل مختلفی از جمله تابعیت طرفین، مکان انجام داوری و قوانین حاکم باید مورد توجه قرار گیرد. در صورتی که این عوامل به یک کشور خاص مرتبط نباشند، شناسایی و اجرای رأی دشوار می‌شود. به همین دلیل، کنوانسیون‌های بین‌المللی ملاک‌هایی برای تعیین تابعیت رأی ارائه می‌دهند تا فرآیند شناسایی و اجرای آراء خارجی تسهیل شود. داوری خارجی به عنوان ابزاری مؤثر در حل و فصل اختلافات بین‌المللی، نیازمند توجه به قوانین و مقررات خاص هر کشور است. (الماسی، ۱۴۰۱: ۳۶)

داوری خارجی به فرآیند حل و فصل اختلافات از طریق آراء صادره از نهادهای داوری یا دادگاه‌های خارج از کشور اشاره دارد. این آراء به عنوان احکام خارجی شناخته می‌شوند و برای شناسایی و اجرای آنها، عوامل مختلفی از جمله تابعیت طرفین، مکان انجام داوری و قوانین حاکم باید مورد توجه قرار گیرد. در صورتی که این عوامل به یک کشور خاص مرتبط نباشند، شناسایی و اجرای رأی دشوار می‌شود. به همین دلیل، کنوانسیون‌های بین‌المللی ملاک‌هایی برای تعیین تابعیت رأی ارائه می‌دهند تا فرآیند شناسایی و اجرای آراء خارجی تسهیل شود. داوری خارجی به عنوان ابزاری مؤثر در حل و فصل اختلافات بین‌المللی، نیازمند توجه به قوانین و مقررات خاص هر کشور است. (صفایی، ۱۳۹۵: ۶۳)

انواع داوری

داوری به عنوان یک روش حل و فصل اختلافات، از جوانب مختلفی قابل طبقه‌بندی است. در این متن، چهار نوع دسته‌بندی از داوری شامل داوری داخلی و بین‌المللی، داوری موردی و سازمانی، داوری اختیاری و اجباری، و داوری تجاری و غیر تجاری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف: داوری داخلی و داوری بین‌المللی

داوری داخلی به حل و فصل اختلافات تجاری میان اشخاص حقیقی یا حقوقی که تابعیت ایرانی دارند، اشاره دارد. بر اساس ماده ۱ بند ت آیین‌نامه نحوه ارائه خدمات مرکز داوری اتاق ایران، داوری تجاری داخلی به اختلافات و دعاوی مربوط به مناسبات و معاملات تجاری میان اشخاصی که در زمان انعقاد موافقت‌نامه داوری تابعیت ایران را دارند، مربوط می‌شود. در این نوع داوری، ملاک تابعیت طرفین در زمان ارجاع به داوری است. به عنوان مثال، اگر دو طرف توافق‌نامه داوری را امضا کنند و یکی از آن‌ها تابعیت خارجی داشته باشد، این داوری به عنوان داوری بین‌المللی شناخته می‌شود. (صفایی، ۱۳۹۵: ۴۷)

در حقوق ایران، معیار تابعیت برای تشخیص داوری داخلی از بین‌المللی لحاظ می‌شود. به عنوان مثال، در قانون فرانسه، داوری ملی تنها به مسائل داخلی محدود می‌شود و ملاک بین‌المللی بودن داوری به منافع تجاری بین‌المللی مربوط می‌شود. در انگلستان نیز، مکان داوری و تابعیت طرفین در تعیین ملی یا بین‌المللی بودن داوری اهمیت دارد.

داوری بین‌المللی به اختلافاتی اشاره دارد که حداقل یکی از طرفین آن تابعیت غیرایرانی دارد. بر اساس بند ت ماده ۱ آیین‌نامه مرکز داوری اتاق ایران، داوری تجاری بین‌المللی زمانی به وجود می‌آید که یکی از طرفین در زمان انعقاد موافقت‌نامه داوری تابعیت ایران را نداشته باشد. در این نوع داوری، منافع تجاری بین‌المللی و ارتباط آن با موضوع اختلاف اهمیت دارد. در قوانین فرانسه، ملاک بین‌المللی بودن داوری به منافع تجاری بین‌المللی مربوط می‌شود.

در داوری بین‌المللی، روش‌های خاصی برای حل و فصل اختلافات تجاری وجود دارد و هیچ نهاد یا محکمه بین‌المللی با صلاحیت عام وجود ندارد که بتواند جایگزین داوری شود. همچنین، در داوری بین‌المللی، قانون حاکم بر ماهیت اختلاف و آیین داوری باید مشخص شود. در این زمینه، قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی نظیر کنوانسیون نیویورک نقش مهمی ایفا می‌کنند. (شیروی، ۱۳۹۳: ۸۸)

ب: داوری اجباری و داوری اختیاری

داوری اجباری به حالتی اشاره دارد که طرفین به دلیل وجود یک الزام قانونی یا قراردادی مجبور به مراجعه به داوری هستند. این نوع داوری می‌تواند به دو دسته تقسیم شود:

داوری اجباری قراردادی: در این حالت، طرفین در قرارداد خود شرط داوری را گنجانده‌اند، اما عدم پذیرش این شرط منجر به عدم انعقاد قرارداد می‌شود. به عنوان مثال، قراردادهای بین دولت‌ها و ارگان‌های دولتی با افراد خصوصی معمولاً شامل شرط داوری هستند.

داوری اجباری غیر قراردادی: در این نوع، اختلافات به وجود آمده میان دو طرف بدون وجود قرارداد خاصی به داوری ارجاع می‌شود. به عنوان مثال، در بازار اوراق بهادار، اختلافات میان کارگزاران و سرمایه‌گذاران به داوری ارجاع می‌شود.

داوری اختیاری به حالتی اشاره دارد که طرفین به صورت داوطلبانه و با توافق یکدیگر به داوری مراجعه می‌کنند. این نوع داوری به اراده و آزادی طرفین بستگی دارد و تنها در صورتی که طرفین به توافق برسند، داوری اختیاری محسوب می‌شود. به عنوان مثال، در قراردادهای تجاری، طرفین می‌توانند به صورت اختیاری شرط داوری را درج کنند. (خورشیدی، ۱۳۹۰: ۱۳۸)

ج: داوری تجاری و غیر تجاری (مدنی)

داوری تجاری به اختلافاتی اشاره دارد که به واسطه عمل تجاری میان طرفین به وجود آمده است. در حال حاضر، بسیاری از تجار و بنگاه‌های تجاری ترجیح می‌دهند اختلافات خود را از طریق داوری حل و فصل کنند. نهادهای داوری متعددی در داخل اتاق بازرگانی و سایر نهادهای مرتبط با تجارت ایجاد شده‌اند که به حل و فصل اختلافات تجاری کمک می‌کنند. به عنوان مثال، دادگاه بین‌المللی داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی و مرکز داوری اتاق ایران از جمله نهادهایی هستند که به این منظور فعالیت می‌کنند.

داوری تجاری به اختلافاتی اشاره دارد که به واسطه روابط تجاری میان طرفین به وجود آمده است. این نوع داوری معمولاً تحت قوانین خاصی مانند قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران و کنوانسیون نیویورک قرار دارد. در این نوع داوری، موضوعات مرتبط با خرید و فروش کالا و خدمات، حمل و نقل، بیمه، سرمایه‌گذاری و سایر فعالیت‌های تجاری مورد بررسی قرار می‌گیرد. (اسکینی، ۱۴۰۲: ۸۴)

در حقوق ایران، قانون تجارت به تفکیک میان معاملات تجاری و غیر تجاری پرداخته و به وضوح بیان می‌کند که تمامی معاملات میان تجار و کسبه، به عنوان معاملات تجاری محسوب می‌شوند. به همین دلیل، اختلافات ناشی از این معاملات به داوری تجاری ارجاع می‌شود.

داوری غیر تجاری به اختلافاتی اشاره دارد که به روابط غیر تجاری و مدنی میان طرفین مربوط می‌شود. این نوع داوری شامل دعاوی مربوط به مسائل ملکی، قراردادهای و الزامات خارج از قراردادها (مانند مسئولیت مدنی) می‌باشد. به عنوان مثال، اختلافات میان موجر و مستأجر، دعاوی خانوادگی، و دعاوی مربوط به جبران خسارات ناشی از تصادفات رانندگی در این دسته قرار می‌گیرند.

در واقع، داوری غیر تجاری به موضوعاتی می‌پردازد که به تجارت و روابط تجاری مربوط نمی‌شود و معمولاً تحت قوانین مدنی و حقوقی کشورها قرار دارد. این نوع داوری به دلیل عدم ارتباط با فعالیت‌های تجاری، از شمول قوانین داوری تجاری بین‌المللی و کنوانسیون نیویورک خارج است. (اشمیتف، ۱۳۹۴: ۱۲۷)

در نهایت، داوری به عنوان یک روش حل و فصل اختلافات، از جوانب مختلفی قابل طبقه‌بندی است. داوری داخلی و بین‌المللی، اجباری و اختیاری، و تجاری و غیر تجاری، هر یک ویژگی‌ها و شرایط خاص خود را دارند. درک این طبقه‌بندی‌ها به طرفین کمک می‌کند تا در انتخاب روش مناسب برای حل و فصل اختلافات خود تصمیم‌گیری بهتری داشته باشند. همچنین، آشنایی با قوانین و مقررات مربوط به هر نوع داوری می‌تواند به تسهیل فرآیند حل و فصل اختلافات و جلوگیری از بروز مشکلات حقوقی کمک کند.

منابع حقوق داوری بین‌المللی

حقوق داوری بین‌المللی به عنوان یکی از شاخه‌های مهم در حوزه حل و فصل اختلافات تجاری و غیر تجاری، بر پایه منابع مختلفی استوار است. این منابع شامل کنوانسیون‌های بین‌المللی، توافقات دوجانبه، انتخاب و دیدگاه داوران، مقررات سازمان‌های حقوقی داخلی، و رویه داوری بین‌المللی هستند. در ادامه به تفصیل به بررسی این منابع پرداخته می‌شود:

۱- کنوانسیون‌ها

کنوانسیون‌ها به عنوان یکی از ابزارهای اصلی در تدوین و تنظیم حقوق داوری بین‌المللی، نقش محوری دارند. این کنوانسیون‌ها با هدف هماهنگ‌سازی قوانین ملی و تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی طراحی شده‌اند. از جمله مهم‌ترین کنوانسیون‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸: این کنوانسیون به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی در حوزه داوری بین‌المللی شناخته می‌شود. کنوانسیون نیویورک به شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی می‌پردازد و تاکنون توسط بیش از

۱۶۰ کشور، از جمله ایران، تصویب شده است. این کنوانسیون با تعیین معیارهای مشخص برای شناسایی و اجرای آرای داوری، به کاهش تعارضات بین قوانین ملی کمک کرده است.

کنوانسیون اروپایی ۱۹۶۱: این کنوانسیون که به صورت خاص برای داوری‌های تجاری بین‌المللی طراحی شده است، به تسهیل روند داوری و اجرای آرای داوری در کشورهای عضو کمک می‌کند. کنوانسیون اروپایی با تأکید بر اصول اساسی داوری، مانند استقلال داوران و رعایت حق دفاع طرفین، به عنوان یکی از ابزارهای مؤثر در حوزه داوری بین‌المللی عمل می‌کند. (امیری معزی، ۱۳۹۵: ۵۱)

کنوانسیون واشنگتن ۱۹۶۵: (ICSID) این کنوانسیون که به حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری بین دولت‌ها و سرمایه‌گذاران خارجی می‌پردازد، یکی دیگر از ابزارهای مهم در حوزه داوری بین‌المللی است ICSID. با ارائه چارچوبی مستقل و بین‌المللی برای داوری، به افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران به نظام داوری کمک کرده است.

قانون نمونه داوری تجاری بین‌المللی آنسیترال: (1985) این قانون نمونه که توسط مجمع عمومی سازمان ملل تصویب شده است، به عنوان یک الگو برای کشورها در تدوین قوانین داخلی داوری تجاری بین‌المللی عمل می‌کند. این قانون نمونه با ارائه ضوابط دقیق در مورد نحوه تشکیل داوری، صلاحیت داوران، و رویه‌های رسیدگی، به استانداردسازی فرآیند داوری کمک کرده است. (انصاری معین، ۱۳۸۹: ۶۱)

۲- توافقات دوجانبه

توافقات دوجانبه بین کشورها نیز نقش مهمی در تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی ایفا می‌کنند. این توافقات معمولاً به صورت قراردادهای جداگانه بین دو کشور تنظیم می‌شوند و شامل مفاد خاصی در مورد نحوه شناسایی و اجرای آرای داوری هستند. به عنوان مثال:

پروتکل تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری ایران و آمریکا: (1966) این پروتکل که بین ایران و ایالات متحده آمریکا تنظیم شده است، شامل مفاد خاصی در مورد شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی است. بر اساس این پروتکل، موانع اجرای آرای داوری مشابه موانع مندرج در کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ در نظر گرفته می‌شوند.

توافق‌نامه‌های دوجانبه بین ایران و سایر کشورها: ایران با امضای توافق‌نامه‌های دوجانبه با کشورهای مختلف، به تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری

خارجی کمک کرده است. این توافق‌نامه‌ها معمولاً شامل ضمانت‌هایی برای اجرای آرای داوری و کاهش موانع قانونی و قضایی هستند. (میرزایی، ۱۳۸۸: ۲۱۱)

۳- انتخاب و دیدگاه داوران

انتخاب داوران و دیدگاه آن‌ها نیز به عنوان یکی از منابع حقوق داوری بین‌المللی محسوب می‌شود. در صورتی که طرفین به انتخاب داوران یا قوانین حاکم بر داوری اقدام نکنند، خود داوران می‌توانند قوانین و مقررات لازم را انتخاب کنند. این موضوع می‌تواند به سه شکل زیر اتفاق بیفتد:

تبعیت از مقررات داوری موجود: داوران می‌توانند از مقررات داوری موجود در کشور محل داوری استفاده کنند.

رعایت قوانین موضوعه: داوران می‌توانند از قوانین موضوعه کشورهای طرف اختلاف استفاده کنند.

ایجاد مقررات خاص: در صورتی که به داوران اجازه داده شود، می‌توانند مقررات خاصی را برای رسیدگی به اختلاف ایجاد کنند. (دی ام لیو، ۱۳۹۱: ۴۴)

۴- مقررات سازمان‌های حقوقی داخلی

مقررات سازمان‌های حقوقی داخلی نیز به عنوان یکی از منابع حقوق داوری بین‌المللی محسوب می‌شوند. این مقررات معمولاً شامل قوانین ملی مربوط به داوری، قوانین آیین دادرسی مدنی، و سایر مقررات داخلی هستند. به عنوان مثال:

قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران: این قانون که به منظور تنظیم داوری‌های تجاری بین‌المللی در ایران تصویب شده است، شامل مفاد خاصی در مورد نحوه تشکیل داوری، صلاحیت داوران، و رویه‌های رسیدگی است.

قانون آیین دادرسی مدنی ایران: این قانون نیز به عنوان یکی از منابع حقوقی داخلی در حوزه داوری عمل می‌کند و شامل مقرراتی در مورد نحوه شناسایی و اجرای آرای داوری است. (شمس، ۱۴۰۲: ۱۶۸)

۵- رویه داوری بین‌المللی

رویه داوری بین‌المللی به عنوان یکی از منابع غیررسمی حقوق داوری بین‌المللی شناخته می‌شود. این رویه شامل قضاوت‌ها و تصمیمات داوران در موارد مشابه است و می‌تواند به عنوان یک الگو برای داوران و طرفین در موارد جدید استفاده شود.

منابع حقوق داوری بین‌المللی شامل کنوانسیون‌های بین‌المللی، توافقات دوجانبه، انتخاب و دیدگاه داوران، مقررات سازمان‌های حقوقی داخلی، و رویه داوری بین‌المللی هستند. این منابع با همکاری یکدیگر، به تسهیل فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کرده و به استانداردسازی این فرآیند در سطح بین‌المللی می‌پردازند. (صفایی، ۱۳۹۵: ۵۵)

سیستم‌های شناسایی آرای داوری خارجی

در حقوق ایران، شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی به‌طور خاص تحت تأثیر قوانین داخلی و معاهدات بین‌المللی قرار دارد. این فرآیند با استفاده از سیستم‌های مختلفی انجام می‌شود که هر یک ویژگی‌ها و روش‌های خاص خود را دارند. در ادامه به بررسی جزئیات این سیستم‌ها پرداخته می‌شود:

۱- سیستم شناسایی مختلط

این سیستم ترکیبی از رویکردهای قضایی و قراردادی است و به‌عنوان یکی از متداول‌ترین سیستم‌ها در شناسایی آرای داوری خارجی شناخته می‌شود. در این روش، علاوه بر توجه به قوانین داخلی کشور محل اجرا، به معاهدات بین‌المللی نیز اهمیت داده می‌شود.

ویژگی‌های سیستم شناسایی مختلط:

ترکیب قوانین داخلی و بین‌المللی: این سیستم به‌طور همزمان از قوانین ملی و مقررات معاهدات بین‌المللی (مانند کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸) بهره می‌برد. انعطاف‌پذیری: به دلیل ترکیب دو رویکرد، این سیستم امکان شناسایی آرای داوری خارجی را در شرایط مختلف تسهیل می‌کند.

تمرکز بر نظم عمومی: در این سیستم، تعارض با نظم عمومی کشور محل اجرا به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شرایط شناسایی در نظر گرفته می‌شود.

کاربرد در حقوق ایران: ایران با پیوستن به کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸، از این سیستم بهره می‌برد. در این چارچوب، آرای داوری خارجی باید هم با قوانین داخلی ایران و هم با ضوابط کنوانسیون مذکور سازگار باشند. (نیکبخت، ۱۳۹۱: ۹۵)

۲- سیستم شناسایی گسترده

سیستم شناسایی گسترده به شناسایی آرای داوری خارجی بدون وابستگی به معاهدات بین‌المللی می‌پردازد. این سیستم بر اساس قوانین داخلی کشور محل اجرا عمل می‌کند و به‌عنوان یک رویکرد مستقل و گسترده شناخته می‌شود.

ویژگی‌های سیستم شناسایی گسترده:

عدم وابستگی به معاهدات بین‌المللی: در این سیستم، آرای داوری خارجی تنها بر اساس قوانین داخلی کشور محل اجرا شناسایی می‌شوند.

افزایش اختیارات قضایی: دادگاه‌های محل اجرا در این سیستم مجاز به بررسی جزئیات آرای داوری خارجی هستند.

کاهش تأثیر معاهدات: این سیستم به‌خصوص در کشورهایی که به معاهدات بین‌المللی پیوست نکرده‌اند یا از آن‌ها استفاده نمی‌کنند، کاربرد دارد.

کاربرد در حقوق ایران: ایران در برخی موارد از این سیستم استفاده می‌کند، به‌ویژه زمانی که آرای داوری خارجی از شمول معاهدات بین‌المللی خارج باشند. (بذرپاچ و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۳)

۳- سیستم شناسایی محدود

این سیستم تنها به شناسایی آرای داوری‌هایی می‌پردازد که در چارچوب معاهدات بین‌المللی صادر شده‌اند. به‌عبارت دیگر، شناسایی آرای داوری خارجی در این سیستم به وجود یک معاهده بین‌المللی بین کشورهای طرف اختلاف وابسته است.

ویژگی‌های سیستم شناسایی محدود:

وابستگی کامل به معاهدات بین‌المللی: این سیستم تنها آرای داوری‌هایی را شناسایی می‌کند که در قالب معاهدات بین‌المللی صادر شده‌اند.

کاهش اختیارات قضایی: دادگاه‌های محل اجرا در این سیستم نقش محدودی دارند و تنها وظیفه بررسی شرایط شکلی را بر عهده دارند.

تمرکز بر قوانین بین‌المللی: این سیستم به‌طور خاص بر اجرای ضوابط معاهدات بین‌المللی تأکید دارد.

کاربرد در حقوق ایران: ایران با پیوستن به کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸، از این سیستم برای شناسایی آرای داوری‌هایی که در چارچوب این کنوانسیون صادر شده‌اند، استفاده می‌کند.

شرایط شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی

برای شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی، شرایط خاصی باید وجود داشته باشد. این شرایط به دو دسته شکلی و ماهوی تقسیم می‌شوند:

۱- شرایط شکلی

شرایط شکلی شامل مواردی است که باید در فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی رعایت شوند. این شرایط به صورت زیر تعریف می‌شوند:

وجود توافق‌نامه داوری: توافق‌نامه داوری بین طرفین اختلاف باید به صورت کتبی تنظیم شده باشد. این توافق‌نامه به عنوان پایه‌ای برای شروع فرآیند داوری عمل می‌کند.

تطابق با قوانین داخلی: آرای داوری خارجی باید با قوانین داخلی کشور محل اجرا سازگار باشند. این تطابق شامل رعایت شرایط شکلی و ماهوی است. (السان و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۲)

عدم وجود موانع قانونی: آرای داوری خارجی نباید با موانع قانونی مانند تخلف از نظم عمومی یا قوانین آمره کشور محل اجرا تعارض داشته باشند.

۲- شرایط ماهوی

شرایط ماهوی به جنبه‌های اساسی و بنیادی فرآیند داوری می‌پردازند و شامل موارد زیر هستند:

عدم تعارض با نظم عمومی: آرای داوری خارجی نباید با نظم عمومی کشور محل اجرا در تعارض باشند. این شرط به عنوان یکی از مهم‌ترین شروط شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در نظر گرفته می‌شود.

صدور رای توسط داوران صالح: رای داوری باید توسط داورانی صادر شده باشد که از صلاحیت کافی برخوردار هستند.

رعایت حق دفاع طرفین: در فرآیند داوری، باید حق دفاع طرفین به طور کامل رعایت شده باشد. در صورتی که این حق نقض شود، رای داوری قابل ابطال است.

سیستم‌های شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران، شامل سیستم‌های شناسایی مختلط، گسترده و محدود هستند. این سیستم‌ها با توجه به شرایط خاص هر مورد، به شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک می‌کنند. همچنین، شرایط شکلی و ماهوی، به عنوان معیارهای اصلی در شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی، نقش محوری دارند. (شکیبا مهر، ۱۳۹۰: ۵۶)

موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران

در فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران، موانع مختلفی وجود دارد که می‌توانند به دو دسته کلی تقسیم شوند: موانع قانونی و موانع قضایی. این موانع هر یک نقش مهمی در تعیین شرایط شناسایی و اجرای آرای داوری ایفا می‌کنند و باید به‌طور دقیق بررسی شوند تا راهکارهای مناسب برای رفع چالش‌ها ارائه شود.

۱- موانع قانونی

موانع قانونی به موانعی اطلاق می‌شوند که بر اساس قوانین داخلی یا بین‌المللی در نظر گرفته شده‌اند و معمولاً جنبه عمومی دارند. این موانع شامل موارد زیر هستند:

عدم وجود توافق‌نامه داوری معتبر

یکی از اصلی‌ترین موانع شناسایی آرای داوری خارجی، عدم وجود توافق‌نامه داوری معتبر است. توافق‌نامه داوری به‌عنوان پایه‌ای برای شروع فرآیند داوری عمل می‌کند و در صورتی که این توافق‌نامه وجود نداشته باشد یا معتبر نباشد، شناسایی و اجرای رای داوری رد می‌شود. (علمی یزدی، دانش آرا، ۱۴۰۲: ۱۱۱)

علل عدم اعتبار توافق‌نامه:

عدم رعایت شکلیات لازم (مانند تنظیم توافق‌نامه به‌صورت کتبی).

فقدان رضایت طرفین در ایجاد توافق‌نامه.

نقص در تطبیق با قوانین داخلی یا بین‌المللی.

مخالفت با نظم عمومی

مخالفت با نظم عمومی یکی از مهم‌ترین موانع قانونی در شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی است. نظم عمومی به مجموعه‌ای از اصول و قواعد اساسی حقوقی اشاره دارد که حفظ آن‌ها برای سیستم حقوقی کشور ضروری است.

شرایط مخالفت با نظم عمومی:

مغایرت رای داوری با اصول بنیادین حقوق داخلی.

تعارض با قوانین آمره کشور محل اجرا.

تأثیر منفی رای داوری بر امنیت، اخلاق یا سیاست کشور.

در صورتی که رای داوری خارجی با نظم عمومی کشور محل اجرا در تعارض باشد، دادگاه‌های داخلی مجاز به رد شناسایی و اجرای آن هستند.

عدم انطباق با قوانین داخلی

قوانین داخلی کشور محل اجرا نقش مهمی در شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی دارند. در صورتی که رای داوری با قوانین داخلی کشور محل اجرا سازگار نباشد، شناسایی و اجرای آن با مشکل مواجه می‌شود. (مرادوند، ۱۴۰۰: ۶۷)

مثال‌های عدم انطباق:

صدور رای خارج از حدود اختیارات داور.

صدور رای خارج از موضوع داوری.

مغایرت رای داوری با قوانین موجد حق.

۲- موانع قضایی

موانع قضایی به موانعی اطلاق می‌شوند که در طول فرآیند داوری یا در مرحله شناسایی و اجرای رای داوری ایجاد می‌شوند و معمولاً جنبه خصوصی دارند. این موانع شامل موارد زیر هستند:

نقض حق دفاع

حق دفاع یکی از اصول اساسی در هر فرآیند قضایی یا شبه قضایی است. در صورتی که طرفین در فرآیند داوری حق دفاع خود را از دست داده باشند، رای داوری قابل ابطال است.

علل نقض حق دفاع:

عدم اطلاع‌رسانی صحیح به طرفین در مورد جلسات داوری.

محدودیت‌های غیرقانونی در ارائه دفاعیه‌ها.

عدم امکان دسترسی به مدارک و اسناد مرتبط.

وجود مدارک جعلی

وجود مدارک جعلی یکی دیگر از موانع قضایی است که می‌تواند به ابطال رای داوری منجر شود. اگر دادگاه محل اجرا متوجه شود که مدارک ارائه شده در فرآیند داوری جعلی بوده‌اند، رای داوری باطل می‌شود.

پیامدهای وجود مدارک جعلی:

زیر سؤال بردن اعتبار کل فرآیند داوری.

ایجاد شک و تردید در مورد عدالت رای داوری.

از بین رفتن اعتماد طرفین به نظام داوری.

نقص در رعایت رویه‌های داوری

رعایت رویه‌های داوری یکی از الزامات اصلی در فرآیند داوری است. در صورتی که داوران در رعایت این رویه‌ها کوتاهی کنند، رای داوری می‌تواند باطل شود. (مصلحی، ۱۳۸۴: ۵۴)

- مثال‌های نقص در رویه‌ها:
- عدم رعایت اصول بی‌طرفی و مستقل بودن داوران.
- عدم تطبیق با قوانین آیین دادرسی داوری.
- انجام فرآیند داوری بدون رعایت شرایط شکلی و ماهوی.

۳- تفاوت بین موانع خاص و عام

موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران به دو دسته موانع خاص و موانع عام تقسیم می‌شوند:

موانع خاص

موانع خاص به موانعی اطلاق می‌شوند که در جهت حمایت از حقوق طرفین و جنبه خصوصی دارند. این موانع معمولاً شامل مواردی مانند نقض حق دفاع، وجود مدارک جعلی، و عدم رعایت رویه‌های داوری هستند.

موانع عام

موانع عام به موانعی اطلاق می‌شوند که در جهت ضمانت حقوق عمومی برقرار شده‌اند. این موانع شامل مواردی مانند مخالفت با نظم عمومی، عدم وجود توافق‌نامه داوری معتبر، و عدم انطباق با قوانین داخلی هستند. (شیروی، پیشین: ۲۱۸)

۴- راهکارهای مقابله با موانع

برای رفع موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران، راهکارهای مختلفی می‌توان ارائه داد:

اصلاح قوانین داخلی: تدوین قوانین جامع‌تر و به‌روزتر برای تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی.

هماهنگی بین‌المللی: افزایش همکاری‌های بین‌المللی و پیوستن به معاهدات بین‌المللی مرتبط با داوری.

آموزش و تخصص‌گذاری قضات: افزایش آگاهی قضات و کارشناسان حقوقی در زمینه داوری بین‌المللی.

ایجاد نهادهای تخصصی: تشکیل نهادهایی برای نظارت و حمایت از فرآیند داوری خارجی.

موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران شامل موانع قانونی و قضایی هستند که هر یک نقش مهمی در تعیین شرایط شناسایی و اجرای آرای داوری ایفا می‌کنند. با اصلاح قوانین داخلی، هماهنگی بین‌المللی، و افزایش تخصص قضایی، می‌توان به رفع این موانع و بهبود فرآیند داوری خارجی کمک کرد. این امر نه تنها به تقویت نظام داوری در ایران منجر می‌شود، بلکه به افزایش اعتماد طرفین به این سیستم نیز کمک می‌کند. (صفایی، پیشین: ۴۹)

راهکارهای حقوقی برای مرتفع کردن موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران

فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران با چالش‌های متعددی روبرو است که به دلیل نقص در قوانین داخلی، عدم هماهنگی بین‌المللی، و کمبود تخصص قضایی در زمینه داوری بین‌المللی بروز می‌کنند. برای غلبه بر این موانع، راهکارهای حقوقی مختلفی می‌توان ارائه داد که به تسهیل فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کنند. در ادامه به بررسی جزئیات این راهکارها پرداخته می‌شود:

۱- اصلاح قوانین داخلی

اصلاح قوانین داخلی یکی از مهم‌ترین راهکارها برای مرتفع کردن موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی است. این اصلاحات باید به گونه‌ای انجام شوند که هم با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ باشند و هم نیازهای داخلی کشور را برآورده کنند.

تدوین قوانین جامع‌تر

تعیین ضوابط مشخص: تدوین قوانینی که شامل ضوابط دقیق و روشن برای شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی باشد، می‌تواند به کاهش ابهامات و اختلافات کمک کند. این قوانین باید شامل مواردی مانند شرایط شناسایی، موانع قانونی و قضایی، و رویه‌های اجرایی باشند.

هماهنگی با معاهدات بین‌المللی: قوانین داخلی باید به گونه‌ای تنظیم شوند که با معاهدات بین‌المللی مانند کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ هماهنگ باشند. این امر به کاهش تعارضات بین قوانین داخلی و بین‌المللی کمک می‌کند.

تقویت نظم عمومی: قوانین داخلی باید به گونه‌ای باشند که نظم عمومی کشور را حفظ کنند، اما در عین حال مانع از شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی نشوند. (میرزایی، پیشین: ۷۱)

ایجاد مقررات خاص برای داوری خارجی

تفکیک داوری داخلی و خارجی: تدوین مقررات خاصی برای داوری خارجی که از داوری داخلی متمایز باشد، می‌تواند به تسهیل فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کند.

تسهیل فرآیندهای اجرایی: ایجاد مقرراتی که فرآیندهای اجرایی آرای داوری خارجی را ساده‌تر و سریع‌تر کنند، می‌تواند به کاهش مشکلات عملی کمک کند.

۲- هماهنگی بین‌المللی

هماهنگی بین‌المللی نقش مهمی در تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی ایفا می‌کند. این هماهنگی می‌تواند از طریق پیوستن به معاهدات بین‌المللی، توافق‌نامه‌های دوجانبه، و همکاری‌های قضایی صورت گیرد.

پیوستن به معاهدات بین‌المللی

کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸: ایران با پیوستن به این کنوانسیون، به شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی متعهد شده است. با این حال، لازم است که تعهدات خود را به‌طور کامل اجرا کند و از موانع داخلی برای اجرای آرای داوری خارجی کاسته شود.

پیوستن به معاهدات جدید: پیوستن به معاهدات جدیدتر و به‌روزتر در حوزه داوری بین‌المللی می‌تواند به تقویت نظام داوری کمک کند. (صفایی، پیشین:

۲۱۸)

توافق‌نامه‌های دوجانبه

تنظیم توافق‌نامه‌های خاص: تنظیم توافق‌نامه‌های دوجانبه با کشورهای مختلف می‌تواند به تسهیل شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کند. این توافق‌نامه‌ها می‌توانند شامل ضمانت‌هایی برای اجرای آرای داوری و کاهش موانع قانونی و قضایی باشند.

همکاری‌های قضایی بین‌المللی

تبادل اطلاعات: ایجاد سیستم‌هایی برای تبادل اطلاعات بین دادگاه‌های مختلف کشورها می‌تواند به تسهیل فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کند.

هماهنگی در رویه‌ها: هماهنگی در رویه‌های قضایی بین کشورها می‌تواند به کاهش تعارضات و افزایش اعتماد به نظام داوری کمک کند.

۳- آموزش و تخصص‌گذاری قضات

افزایش آگاهی و تخصص قضات و کارشناسان حقوقی در زمینه داوری بین‌المللی یکی دیگر از راهکارهای مهم برای مرتفع کردن موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی است.

برگزاری دوره‌های آموزشی

دوره‌های تخصصی: برگزاری دوره‌های آموزشی برای قضات و کارشناسان حقوقی در زمینه داوری بین‌المللی می‌تواند به افزایش دانش و تخصص آنها کمک کند.

مطالعه رویه‌های بین‌المللی: آشنایی قضات و کارشناسان با رویه‌های بین‌المللی در زمینه داوری می‌تواند به بهبود فرآیندهای شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کند.

ایجاد نهادهای تخصصی

تشکیل دادگاه‌های تخصصی: ایجاد دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به موضوعات مربوط به داوری خارجی می‌تواند به تسهیل فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری کمک کند.

تشکیل کمیته‌های مشورتی: تشکیل کمیته‌های مشورتی برای مشاوره در مورد موضوعات مربوط به داوری خارجی می‌تواند به حل مشکلات و چالش‌ها کمک کند. (نیکبخت، پیشین: ۳۸)

۴- توجه به حقوق بشر و اصول عدالت

در فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی، باید به حقوق بشر و اصول عدالت توجه ویژه‌ای شود. این امر می‌تواند به تقویت اعتبار نظام داوری و افزایش اعتماد عمومی به آن کمک کند.

رعایت حقوق طرفین

حق دفاع: رعایت کامل حق دفاع طرفین در فرآیند داوری می‌تواند به کاهش موانع قضایی کمک کند.

عدم تبعیض: اطمینان از عدم تبعیض در فرآیند داوری و اجرای آرای داوری می‌تواند به افزایش اعتماد به نظام داوری کمک کند.

شفافیت و منصفانه بودن

شفافیت در فرآیندها: ایجاد شفافیت در فرآیندهای شناسایی و اجرای آرای داوری می‌تواند به کاهش تعارضات و افزایش اعتماد به نظام داوری کمک کند.

منصفانه بودن رای داوری: اطمینان از منصفانه بودن رای داوری می‌تواند به کاهش موانع شناسایی و اجرای آرای داوری کمک کند.

برای مرتفع کردن موانع شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی در حقوق ایران، اصلاح قوانین داخلی، هماهنگی بین‌المللی، و افزایش تخصص قضایی نقش محوری دارند. این راهکارها می‌توانند به تسهیل فرآیند شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی کمک کنند و به تقویت نظام داوری در کشور منجر شوند. (محمدی خورشیدی، پیشین: ۴۹)

منابع

- اسکینی، ربیعا، ۱۴۰۲، حقوق تجارت: کلیات، معاملات تجاری، تجار و سازماندهی فعالیت تجاری، انتشارات سمت، چاپ سی و پنجم
- اشمیتف، کلا یوام، ۱۳۹۴، "حقوق تجارت بین الملل"، ترجمه بهروز اخلاقی و غیره، جلد دوم، تهران، انتشارات سمت، چاپ پنجم
- امیری معزی، احمد، ۱۳۹۵، داوری بین المللی در دعاوی بازرگانی، نشر دادگستر، چاپ پنجم
- بذرپاچ، حمید، مالکی، جلیل، پاشازاده، حسن، مجتهدی، محمدرضا، ۱۳۹۸، «بررسی عوامل شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران»، فصلنامه دانش حقوق مدنی، سال هشتم، شماره دوم
- دی ام لیو، جولیان و همکاران، 1391، داوری تجاری بین المللی تطبیقی، مترجم: حبیبی، مجنده، محمد، انتشارات دانشگاه مفید
- السان و دیگران، ۱۴۰۰، «شناسایی و اجرای رأی داوری داخلی؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و استرالیا»، مجله مطالعات حقوقی شماره دوم.
- شکیبا گهر، مرتضی، ۱۳۹۰، «بررسی مقررات داوری در حقوق ایران»، پایگاه نشر مقالات حقوقی حق گستر.
- شمس، عبدالله، ۱۴۰۲، آیین دادرسی مدنی، انتشارات دراک، جلد سوم، چاپ چهل و هشتم
- شیروی، عبدالحسین، ۱۳۹۳، داوری تجاری بین المللی، انتشارات سمت، چاپ چهارم
- صفایی، حسین، 1395، حقوق بین الملل و داورهای بین المللی، تهران: نشر میزان، چاپ پنجم
- صفایی، سید حسین، ۱۳۹۵، اصول کلی داوری بین المللی، حقوق بین الملل و داوریهای بین المللی، چاپ اول، نشر میزان
- علمی یزدی، حمیدرضا، دانش آرا، علیرضا، ۱۴۰۲، «شناسایی آرای داوری داخلی در روی قضایی»، مجله پژوهش حقوق خصوصی، شماره ۴۴
- الماسی، نجاد علی، ۱۴۰۱، تعارض قوانین، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ چهل و یکم

محمدی خورشیدی، محمد، 1390. داوری در حقوق ایران. انتشارات بهنامی، چاپ اول

مرادوند، کریم، ۱۴۰۰، «شناسایی و اجرای احکام دادگاههای خارجی در ایران»، دو فصلنامه بین المللی تحقیقات حقوق قضایی، دوره دوم، شماره چهارم
 مصلحی، جلال، ۱۳۸۴، «حدود مداخله دادگاههای ملی در روند داوری»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، شماره ۱۵

میرزایی، علیرضا، ۱۳۸۸، قواعد داوری از منظر حقوق تطبیقی، قواعد داوری در ایران، قواعد داوری در دعاوی ایران و امریکا، قواعد داوری بین المللی، انتشارات جاودانه، چاپ اول

نیکبخت، حمید رضا، ۱۳۹۱، شناسایی و اجرای داوری ها در ایران، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ اول